

Türkiye’de Coğrafyacıların Çok Paradigmalı Bir Coğrafya Dünyasında Yaşamayı Öğrenmesi Gerekıyor

İlhan Tekeli

ODTÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

1. Giriş

Bu toplantıyı düzenleyen arkadaşlar panelde böyle bir konu üzerinde konuşmamı isteyince, Türkiye’de coğrafyacıların oldukça uzun süren bir suskunluk döneminden sonra, bir canlanma arayışına girdiklerini bildiğim için hemen kabul ettim. Türkiye’de coğrafya alanındaki bir canlanmanın çok yararlı olacağını düşünüyorum. Bu büyük ölçüde coğrafyadan kopuk olarak gelişen tarih için, bölge planlama için çok önemli katkılar sağlayacak. Tarih ve coğrafya epistemolojik konuları bakımından simetrik iki bilim alanı. Oysa Türkiye’de tarih konusunda büyük bir ilgi olmasına karşın coğrafya konusunda ilgi yoğunlaşmasının az olması, önemli bir dengesizlik yaratıyor, iki alanın etkileşerek birlikte gelişmesi gerçekleşmiyor.

Türkiye’de coğrafyacılar yeni bir canlanma arayışına girdiğinde, bu canlanmanın yönlendirilmesi için ilk yapılması gereken, tabii ki dünyada coğrafyanın geldiği duruma teşhis koymak oluyor. Onun için konuşmamın merkezine çok paradigmatlı bir coğrafya alanında yaşamayı aldım. Ama hemen belirtmeliyim ki bu konuşmada kullandığı tüm coğrafya sözcükleriyle kastedilen beşeri coğrafyadır. Bilindiği gibi paradigma kavramının yaygınlık kazanması 1960’lı yılların başında Thomas Kuhn’un (1962) Bilimsel Devrimlerin Yapısı kitabını yayınlamasından sonra oldu. Thomas Kuhn bilimlerin gelişmesi için belli bir dinamik öngörüyordu. Bir bilim alanında bir paradigma olup bitenleri açıklamakta sorunlarla karşılaşmaya başladıktan sonra, var olan paradigmanın karşısında daha çok açıklayıcı olan yeni bir paradigma geliyor, belli bir süre içinde de o bilim alanında yeni paradigma hakim hale geliyor, eski paradigma siliniyordu. Normal olarak kabul edilen durum her bilim alanında belli bir paradigmanın hakim olmasıydı. Kuhn kuramını daha çok astronomi tarihi üzerine yaptığı gözlemlere dayanarak geliştirmişti.

1970 ‘li yılların İmre Lakatos bilimlerin gelişmesi konusunda yeni bir kuram önerdi. İmre Lakatos (1981) kuramını kurarken paradigma kavramı yerine araştırma programı kavramını kullanmıştır. Araştırma programları belli konularda faaliyet gösteren bilim adamlarının kendilerine sordukları temel sorulardan, bu soruları çözümlenmede kullandıkları temel değişkenlerden, kullandıkları yöntemlerden oluşuyor. Lakatos bilim pratiklerine bakarak bilim alanlarında birden fazla araştırma programının bir arada var olduğunu gözlemlemiştir. Bir araştırma programı belli bir dönemde hakim iken, zaman içinde hakim konumunu kaybedebilmekte, belli bir zaman içinde kendisini yenileyerek önemini yeniden artırabilmektedir.

Gerek Kuhn, gerek Lakatos bilimsel faaliyetin büyük ölçüde özne ve nesnenin ayrılabilceği, nesnel temsilin olduğu varsayılan, görgüle dayanan bir faaliyet olduğu kabulü vardır. Çok programlılık/paradigmatlılık bu varsayımlar altındaki bir durumdur. Ama doğa bilimleri alanından sosyal bilimler alanına geçince çok paradigmatlılık daha önemli hale geliyor. Sosyal bilimler alanında, çıkarları, dünya görüşlerini dışlamak olanağı bulunamaz. Onun için bu alana Foucault’un (1977) söylem (discourse) kavramını kullanarak yaklaşmak yerinde olur. Bir konuda bir söylem belli bir dönem için geçerliliğini korurken, toplumsal pratik içinde yetersiz kalınca, yerini yeni bir söyleme bırakmaktadır. Ama bir toplumda bir anda birden fazla çıkar grubunun varlığı kabul edilince, aynı esnada birden fazla söylemin bir arada bulunduğunu da kabul etmek gerekir.

Ben bu konuşmada bir sosyal bilim alanı olarak gördüğüm beşeri coğrafyanın çok paradigmatlı olduğunu söylerken paradigma kavramını, araştırma programı ve söylemi de

içerebilecek bir genişlikte kullanıyorum. Her paradigmanın belli sayıda akademisyen tarafından kendi bilim pratiklerini yönlendirmek bakımından benimsedikleri, ortak sorun alanları, dünya görüşleri, kullandıkları kavramlar, temsil biçimleri, kullandığı bağımsız değişkenler ve çalışma alışkanlıklarından oluştuğu söylenebilir.

Günümüzde bir/her bilim alanının çok paradigmalı olduğu saptamasını yapmak bilimi en doğrunun/gerçeğin saptandığı bir faaliyet olmaktan çıkarmakta, çoklu açıklama iddialarının yaşadığı bir yer haline getirmektedir. Böyle bir ortam bilim insanları arasında ne kadar keskin bir yarışma olsa da toleransında hakim olduğu bir ortam olmasını gerektiriyor. Bir başka deyişle bilim dünyası etiğini yeniden biçimlendirmiş oluyor.

Konuşmayı yapmaya böyle bir bakış açısıyla başlayınca, konuşmanın nasıl bir yol izleyeceği de büyük ölçüde açıklık kazanıyor. Önce ana çizgileriyle dünyada coğrafyanın 19 ve 20'nci yüzyıllarda gelişmesi sonrasında nasıl çok paradigmalı hale geldiğinin öyküsünü anlatacağım. İkinci olarak Türkiye'de özellikle Cumhuriyet sonrasında coğrafya'nın gelişme öyküsü üzerinde durarak ilk yıllardaki gelişme ivmesini nasıl kaybettiği, karşılaştığı gelişme fırsatlarını neden kullanamadığını bilebildiğim kadar yorumlamaya çalışacağım. Konuşmamda böyle bir güzergahı izleyerek sonuç bölümüne geldiğimde Türkiye'de Coğrafyanın canlandırılmasında neler yapılabileceğini ele alacağım.

2. Coğrafya Alanı Nasıl Çok Paradigmalı Hale Geldi?

Burada coğrafyanın tarihinin tümün değil aydınlanma (bilimsel devrim) sonrasındaki coğrafyanın gelişimini özet bir biçimde gözden geçireceğiz.

Coğrafya biliminin yöneldiği bilgiler de diğer bilim alanlarında olduğu gibi yaşamın getirdiği gereklilikler olarak ortaya çıkmışlardır. İnsan yaşamını sürdürebilmek için gerekli kaynakların nerede olduğunu, suyu nerede bulacağını, selden ne zaman ve nasıl korunacağını bilgisini geliştiriyordu, ticaret gelişmeye başladığında bunun sürdürülmesi de, savaş yapılarak egemenliklerin yaygınlaştırılması için de hep coğrafik bilgilerle ihtiyaç duyuyor ve bunları üretiyordu. Bunun gerektirdiği, haritalar, atlaslar, üretiliyor, seyahatnameler yazılıyor, bölgesel coğrafya kitapları yazılıyordu.

Ama bu konuşmamda beni bu kadar uzun bir tarih ilgilendirmiyor. Coğrafyanın bir bilim alanı niteliğini kazanması 17 ve 18'inci yüzyılda başlamış aydınlanmaya paralel olarak gelişmiştir. Genellikle bu sürecin Bernhardus Varenius 1650'de yazdığı Geographia Generalis ile başladığı kabul edilir. Friedrich Böshing'in (1724-1793) "Erdbeschreibung" olarak tanımladığı coğrafyayı "korolojik" bir bilim alanı olarak görmektedir. Beşeri coğrafyanın epistemolojik niteliği açık hale getirilmiş bir bilim haline gelmesi Emanuel Kant'ın ve Karl Ritter'in katkılarıyla olmuştur. 18'yüzyılın ikinci yarısında Kant Königsberg Üniversitesinde, ders veriyorken 1756'dan 1796'ya kadar geçen sürede 48 kez coğrafya dersi vermiştir. O yıllarda üniversitede ders verenler gelirlerini öğrencilerin yaptığı ödemelerden sağlıyorlardı. Felsefe dersini alan öğrencilerin sayısı az olduğu için, Kant gelirini dengeleyebilmek için coğrafya dersleri vermek durumunda kalıyordu. Kant Königsberg dışına çıkmamış olmasına rağmen önemli kentlerin çok canlı tasvirlerini yapıyor, bu dersine çok sayıda öğrenci çekebiliyordu.

Kant bilginin iki kaynaklı olduğunu savunan bir bilgi kuramı geliştirmişti. Ona göre Bilgi duyu verileriyle oluşmaya başlıyor, anlıktaki kategorilerle biçimleniyordu. Bu çıkış noktasına göre duyarlılıkla olan sınıflamalar tarih ve coğrafya bilimini oluştururken anlığın kavramlarına göre yapılan sınıflamalar ise doğa bilimlerinin temelini oluşturuyordu. Tarih ve coğrafya bu nedenle tasvir eden bilimler iken doğa bilimleri nedensellikleri ortaya çıkarmaktadır. Bunun için de birici türdeki bilimler idiografik olurken ikinci türdekiler nomotetik olmaktadır. Kant'a göre fiziki coğrafya yalnız tarihe değil, diğer coğrafyalara ve doğa bilimlerine de bir temel oluşturur. Yeri dünyanın başlangıç bilgisinin ortaya konulduğu bir idea olarak görmektedir. Bu bütünlüğü olan ideadır.

Kant bir coğrafyacı değildir onun fikirlerini coğrafyaya uygulayan Karl Ritter (1779-1859) olmuştur. Birinci kuşak Kant'çı coğrafyacı olmaktadır. Ritter yeryüzünü ve onun sakinlerini bir karşılıklı ilişki içinde bir bütünlük oluşturduklarını düşünüyordu. Onun için de tarihle coğrafya ayrılmazdı. Ritter "Erdbeschreibung"u yetersiz bulmakta, coğrafyanın bir "Erkunde" olmasını yani doğa ve insanlık tarihi ilişkisine dayanan bir yeryüzü bilimi olduğunu savunmuştur. Bu düşünce onu bir bölgesel coğrafyaya götürmüştür. O dünyayı iç bütünlüğü olan "güzel" bölgelere ayırmak istemektedir. Bu bölgelerin oluşumunda bir ereksellik görmektedir. Bölgenin içine bu erekselliği koyan tanrıdır. Coğrafyacı bunu açığa çıkaracaktır.

Denilebilir ki 1859'da Darwin'in Türlerin Kökeni kitabının yayınlanmasından sonra coğrafya alanında da materyalist çözümlemeler hakim olmuştur. Materyalist ve determinist açıklamaların hakim olduğu, sistematik coğrafya yönü ağır basan çalışmalar yaygınlaşmıştır. Bu dönemde bir başka ilginç gelişme Avrupa ülkelerinde ulusal okul sistemlerinin gelişmesiyle birlikte orta öğretimde tarih ve coğrafya ders olarak okutulmaya başlamıştır. Bu ulusal duyarlılıkları geliştirilmesi için gerekli görülmeye başlamıştır. Böyle bir gelişme coğrafya eğitimi görmüş kişilere talebi artırmış, yüksek öğretim kurumlarında coğrafyaya ilgiyi artırmıştır.

İkinci nesil Kant'çılığın coğrafya alanında yükselmesinin Alman Alfred Hettner (1859-1942) ve Fransız Paul Vidal de la Blache (1845-1918), 1898'de kürsülerinin başına gelmesiyle gerçekleştiği söylenebilir. Bu coğrafyacıların coğrafyadaki materyalist bir gelişme döneminden sonra, Erkunde'yi ampirik bilgiyi kullanarak ve materyalist öğeleri de içeren yeni bir yorumlamaya tabi tutmuşlardır. Tarih ve coğrafyayı büyük ölçüde bir araya getiren yeni paradigma yalnız coğrafya'da değil tarih alanında da etkili olmuştur. Paul Vidal de la Blache ünlü Annales Tarih Ekolünün de kurucusu sayılmaktadır.

Yirminci yüzyılın ilk yarısında dünyanın tümü düşünüldüğünde bilim camiasında Viyana Çevresinin geliştirdiği neo-pozitivizmin bir hakimiyeti bulunuyordu. Oysa coğrafya alanında anakronik bir durum vardı. Coğrafyada ikinci nesil Kant'çı (neo-Kantist) bir paradigma hakimiyetini sürdürüyordu. Bu hakimiyetin gerisinde Almanya'da Hettner'in Fransa'da Vidal de la Blache'in saygınlığının payı çok yüksekti. Bu paradigma içinde beşeri coğrafya bir bölgesel coğrafya olarak ele alınıyordu. Beşeri coğrafya'nın esas görevinin yeryüzünün kendi iç bütünlüğü olan bölgeler halinde farklılaşmasının betimlenmesi olduğu düşünülüyordu. Bu bölgeler idiografik özellikleriyle ortaya konulacaktı. Bu yaklaşımın Kant'çı özelliği coğrafi analizlerin bölgelerin idiografik özelliğinin sürekli olarak nasıl üretildiğini gösteren bir sentezin gerçekleştirilmesine yönelmesinden kaynaklanıyordu.

Coğrafyanın da diğer sosyal bilimler gibi farklılığı olana değil nomotetik olana, genel olarak geçerli kurala yönelmesi gerektiği konusundaki ilk itiraz yazısı 1953'te çıktı. Schaefer bu yılda Amerikan Coğrafyacılar Birliğinin dergisinde coğrafyanın farklılıklara öncelik veren yaklaşımını sorgulayan bir yazı yayınladı. Schaefer coğrafyacı değil, Almanya'dan kaçarak ABD'ye gelmiş bir ekonomisttir. Viyana Çevresinden etkilenmiş bir mantıksal olgucuydu. Yazısı yayımlandıktan kısa bir süre sonra öldü. Ama bu yazı neo-Kantizmin karşısında, coğrafyada kantitatif devrimin başlaması için gerekli ilk kıvılcımı çakmıştı. O yıllarda ABD'de de hakim olan neo-Kantist coğrafyanın başını Hartshorne çekiyordu. Almanya'da Hettner'in yanında çalışmıştı. Hartshorne bu konuda Amerikan Coğrafyacılar Birliğinin dergisinde ardı ardına çok uzun yazılar yazmasına karşın etkili olamadı. ABD'de University of Washington'un coğrafya bölümünde W.L. Garrison ve Brian Berry'nin öncülüğünde gelişmesini sürdürdü. Kantitatif başka bir deyişle neo-Pozitivist devrim 1960 yılına gelindiğinde önemli bir yol almıştı. Aynı çizgide bir başka gelişme Walter Isard'ın kurduğu Bölge Biliminin ortaya çıkmasıyla oldu. Her ne kadar neo-Kantist idiografik coğrafya paradigması bazı bölümlerde varlığını sürdürmesine karşın 1960'lı yılların ortasında nomotetik bir bilim haline dönüşen coğrafya çok yüksek bir saygınlık kazanmış bulunuyordu.

Coğrafyada bu gelişmeyi değiştiren gelişme 1968’de gelişen öğrenci hareketleri oldu. Bu hareket içinde öğrenciler üniversite eğitimine köklü eleştiriler getirirken, her disiplinin, her paradigmanın anlamlılığını sorgulamaya başlamıştı. Bu sorgulamada en çok etkilenen disiplinlerden biri de coğrafya oldu. Bu sorgulamada etkili platformlarından biri Antipode dergisi olmuştu. Bu dergi hem kantitatif hem de neo-Kantist coğrafyayı sorgulayan yazılara yer veriyordu, özellikle fenomolojik coğrafyacılar ve Marksist coğrafyacılar bu eleştirinin başını çekiyorlardı. Zaman içinde Antipode dergisi daha çok Marksist coğrafyacıların hakimiyetine geçti.

Coğrafyacılar eski saflarını terk ederek, çok paradigmalı hale gelen coğrafyada yeni saflar oluşturdular. Örneğin kantitatif paradigma içinde olan Olsson bundan sonra fenemolojik coğrafya alanında ilerledi. David Harvey 1969 yılında yayınladığı “Explanation in Geography” kitabını yayınlamıştı. Bu kantitatif coğrafya paradigmasının hesabını veren temel kitaptı. Harvey’in bu kitaptan sonra yayınladığı “The City and Justice” kitabındaki dört makaleden ikisi onun neo-pozitivist olduğu dönemdeki yazılarından oluşuyordu, son ikisi ise Marksist paradigmaya sızradığını gösteriyordu. Kantitatif coğrafyanın temel kitaplardan birini yazmış olan Bunge Amerikan kentlerinde siyahların çektiği acılardan etkilenerek, hümanist coğrafya alanına geçti.

Coğrafya alanının temellenmesini yeni felsefe alanlarıyla ilişkilendirerek çeşitlenmeye başlaması, eski paradigmaların ortadan kalkması anlamına gelmiyordu. Kantitatif coğrafyacılar da faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Hatta David Sack “Conception of Space in Social Thought” kitabıyla 1980’de üçüncü nesil bir Kant’çılığı yeniden üretiyordu.

Coğrafya’nın çok paradigmalı hale gelmesi 1970’li yıllarda başladı. Ama 1980 yılı sonrasında bu süreç hızlandı.1980 sonrasında modernizm karşısında gelişen post-modernist eleştiri karşısında modernist bilim anlayışının tek ve en iyi çözüme, tek doğruya ulaşmaya çalışan determinist yaklaşımlarının yerini, çoklu çözümlere, çoğulculuğa açık, olumsalcı yaklaşımların almaya başlamasının etkilerini de hesaba katmak gerekir. Bu dönemde Baskhar ve çevresinde gelişen üçüncü nesil eleştirel gerçeklik, coğrafya alanında önemli izleyiciler bulmuştur. Bunlar arasında Sayer, Massey, Cook, Soja vb.lerini sayabiliriz.

Bu konuşmada coğrafya tarihi konusunda anlatımı daha da ayrıntılandırmayacağım. Türkiye’de coğrafyanın gelişimini karşılaştırmak için yeterli bir çerçeve oluşturduğumu düşünüyorum.

3. Türkiye’de Coğrafya Gelişmesinde Ne Tür Sorunlarla Karşılaştı

Modernleşme öncesi Osmanlı İmparatorluğunda kendi döneminin koşullarında gelişmiş bir haritacılık Piri Reis, Matrakçı Nasuh, Evliya Çelebinin bir tür Bölgesel Coğrafyası, Katip Çelebinin daha çok sistematik coğrafyası bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğunun yaşadığı utangaç modernleşme sürecine bağlı olarak modern coğrafya’nın girmeye başladığı söylenebilir. Osmanlı modernleşmesinin karşılaşılan sorunlar karşısında, tepeden reformlar yapılmış ve Napolyon’un Fransa’da izlediği yaklaşıma benzer olarak, ihtiyaç duyulan alanlarda yüksek okullar kurma yoluna gidilmiştir. Bu okullarda bir yandan Mühendishanede olduğu gibi coğrafyanın ayrılmaz bir parçası olarak modern haritacılık hüneleri sisteme girmeye başlamıştır. Öte yandan kurulmaya çalışan modern bürokrasinin ya da yeni gelişen ticaretin gerektirdiği coğrafik bilginin sağlanması için ilgili yüksek okullara coğrafya dersleri konulmuştur.

Ama tek, tek yüksek okullara konulan coğrafya derslerinin coğrafyanın gelişmesi için uygun bir ortam yaratıldığı söylenemez. Bu gereksinimler yine de Avrupa’da kabul görmüş coğrafya kitaplarının çevrilmeye ve bazı telif coğrafya kitaplarının yazılmasına yol açtığı söylenebilir. Bunlar arasında Mehmed Enveri’nin Coğrafya (1865), Sami Paşazade Abdülha-lim’in Beyan-ı Naks-ı Cihan (1871), Hamdi Bey’in Usul-i Coğrafya-i Tabii, Ahmed Cevad Paşa’nın Malûmata’l-Kâfiye fi Me-maliki’l-Osmaniye (1872), Esad Hüseyin’in Coğrafya Lügati (1876), Hasan Fehmi’nin Coğrafya-i Ticariye (1884), Coğrafya-i Sinai ve

Ticari (1890) ve Binbaşı Hüseyin'in Memalik-i Osmaniye Ziraat Coğrafyası (1887) adlı çalışmaları sayılabilir. Şemseddin Sami'nin Kamusu'l-Âlam (1889)adlı altı ciltlik coğrafya ansiklopedisini de bunlara eklemek gerekir.

Osmanlı İmparatorluğunda Coğrafyanın yerleşik bilim alanı haline gelmesinde iki kurumsal gelişme etkili olmuştur. Osmanlı eğitiminin modern kesimini sistemleştiren, 1869'da Saffet Paşa'nın döneminde çıkarılan Maarif-i Umumi Nizamnamesi olmuştur. Bu nizamnameyle 4 yıllık Sibyan Mekteplerine “Muhtasar Coğrafya”, rüştiyeye “ Coğrafyayı Osmani” konulmuştur. Böylece tarih ve coğrafya ortaöğretim programlarında ders olarak yer almıştır. İkinci önemli gelişme de çok gecikmeyle de olsa 1900' yılında Darülfünun'un açılması olmuştur. Darülfünun'un Edebiyat Fakültesi içinde Coğrafya ayrı bir zümre olarak yer almıştır. İşte bu noktadan sonra Coğrafya'nın bir bilim disiplini olarak yer almasından söz edilebilir. Bu zümre içinde (Fransız coğrafyasının) paralelinde bir birikim olurken, Birinci Dünya Savaşı içinde 1915 yılında girilen Darülfünun Reformu sırasında Almanya'dan gelen bilim adamları arasında bulunan Doç. Dr. Erid Obst bir coğrafyacıydı. Geldikten bir süre sonra Saffet Paşa Konağında Coğrafya Darülmehalsini (enstitüsünü) örgütlemişti. Böyle bir enstitünün kurulmasının bir nedeni Darülfünun reformunun bir von Humbolt türü üniversiteyi amaçlamasıyken ikinci nedeni Almanların savaş sırasında coğrafyacıları yer vermeleriydi. Alman kurmay subayları cephede yanlarında coğrafyacıları bulunduyordu. Bu enstitü savaş içinde bir iklim gözlem ağı oluşturmaya başlamıştı. Savaşın Almanya'nın ve Osmanlı İmparatorluğunun yenilgisiyle sonuçlanması üzerine Enstitü kapandı, coğrafya alanında gelişme durdu.

Mütareke döneminde Ali Macit Arda Darülfünun coğrafya profesörlüğüne geldi. Bu tarihten sonra Darülfünunun coğrafya alanındaki faaliyetleri büyük ölçüde öğretmen yetiştirmeye dönük oldu. 1930'lu yıllar Türkiye'de coğrafya konusunda bir alt yapı gelişmesi olduğu söylenebilir. 1933 Üniversite reformuyla İstanbul Üniversitesi'nde bir Coğrafya Enstitüsü kuruldu. Edebiyat Fakültesindeki coğrafya kadrosu zenginleştirilmeye başladı. Atatürk'ün Türkiye'nin temel sorununun kültür programı geliştirmek olduğunu düşünmeye başlamasından sonra 1935 yılında Atatürk'ün verdiği emirle kurulan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi coğrafya'ya yeni gelişme olanağı açıyordu. Burada ayrı bir bölüm olarak yer alan coğrafyacıları bekledi yüksekti. Yurt dışında (Almanya'da) okutulmuş yeni öğretim üyeleri atandı. Almanya'dan Herbert Louis coğrafya bölümüne getirildi. İstanbul'da ve Ankara'da coğrafya doktoraları verilmeye başladı. Bu dönemdeki gelişmeler sadece bunlar değildi coğrafyacının gereksinime duyduğu bilgileri üreten, İstatistik kurumu, Meteoroloji kurumu, Maden Tetkik Arama, Elektrik İşleri Etüt İdaresi geliştirildi.

1940'lı yıllara gelindiğinde Türkiye'de coğrafya yeni bir atılım yapacak aşamaya ulaşmıştı. Bu atılımın ortaya çıkmasındaki kıvılcımı Hasan Ali Yücel çaktı. Milli Eğitim Bakanı olduğunda Türk Hümanizmasının oluşacağı güçlü bir lise kurmak istiyordu. Bunun için Türkiye'ye ilişkin bilgilerin geliştirilmesini istiyordu. Var olan bilgiler böyle bir liseyi kurmak için yetersizdi. Bunun için 6-12 Haziran 1941'de Birinci Coğrafya Kongresini topladı. Coğrafya kongresinde Türkiye'nin bölgeleri saptandı ve coğrafya eğitim müfredatı konuşuldu. Aynı yıl Cumhuriyetin başından beri izlenen coğrafya müfredatı değişikliğe uğradı. 12 Mart 1942'de de Türk Coğrafya Kurumu kuruldu. Bu kurum 1943 yılında Türk Coğrafya Dergisini çıkarmaya başladı.

1940'lı yıllarda ister İstanbul'daki, ister Ankara'daki grupta olsun beşeri coğrafya alanında hakim olan coğrafya yaklaşımı neo-Kantist coğrafyaydı. Bu bakımdan Türkiye'deki coğrafyayla dünyadaki coğrafya arasında bir paradigmatik ayrım yoktu. Türkiye'de akademik dünyada coğrafya diğer alanlardakine benzer gelişme gösteriyordu, Sırrı Erinç, Erol Tümertekin, vb. önemli coğrafyacılar ortaya çıktı.

Coğrafya'nın kopuşu ve içine kapanma sürecinin 1960'lı yıllardan itibaren başladığını düşünüyorum. Bunlardan birinin bu yıllarda dünyada coğrafya alanında başlayan kantitatif devrimin Türkiye coğrafya camiası içinde bir yankı bulmamasıydı. Bu yıllarda bir

çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de coğrafyacılar neo-Kantist çizgilerini korudu. Coğrafyada muhafazakar bir çizgide kalan coğrafyacılar, 1968 sonrasındaki çok paradigmatlı coğrafya oluşumunda da yer alamadılar. İkinci önemli nokta Türkiye’de İmar ve İskan Bakanlığının Bölge Planlama Dairesinin ve Devlet Planlama Teşkilatının kurulmasıydı. Bu planlama teşkilatları sosyal bilim faaliyetlerine yarattığı taleple, tüm sosyal bilim alanının canlanmasına katkıda bulunmuştu. Özellikle ilk yıllarda Bölge Planlama Dairesinin planlama faaliyetleri içinde coğrafyacılar yer alıyordu. Zaman içinde planlama alanında görünmez oldular, bu ilk kadrolardan tek ayakta kalan hatırladığı kadar Mete Tumbul oldu. Örneğin İngiltere’de planlama alanında coğrafyacılar çok aktif olarak yer alarak, mesleklerine önemli ölçüde saygınlık kazandırmıştır. Bu gelişmeler içinde coğrafya neo-kantist çizgide coğrafya öğretmeni yetiştirme alanına kendisini hapsedmiş oldu.

4. Türkiye Çok Paradigmatlı Bir Coğrafya Alanını Canlandırmak İçin Neler Yapılabilir?

Bu konuyu açabilmek için önce çok paradigmatlı bir bilim alanında yaşamaya alışmak ve bu durumu bir üstünlük haline dönüştürmek gerekir. Çok paradigmatlı bir alanda yaşamak diğer alanlara hoşgörü göstermeyi gerektirir. Diğer paradigmatların farkında olan bir coğrafyacının esnekliği ve kendi paradigmatı içindeki etkinliği artacaktır. Böyle bir ortamda faaliyet gösteren bir bilim insanının neden coğrafik gerçekliği kavramakta aynı esnada farklı paradigmatların birlikte yaşadığı konusunda bir anlayışının bulunması gerekir.

Bu çok paradigmatlılığın varlığını anlamak iki konuyu açmak gerekir. Bunlardan birincisi gerçekliğin temsil sorunudur. Dış dünyadaki gerçeklikle onun temsili arasında tam bir tekabül olduğu kabul edilirse, bilimin evrensel geçerlik iddiasında bulunması ve tek bir paradigmatın hakimiyeti olanaklı hale girecektir. Oysa gerçekliğin çok yönlü ve karmaşıklığı karşısında böyle mükemmel bir temsil olanaklı olmadığını biliyoruz. Bir gerçeklik üzerinde düşünmemizi sağlayacak her temsil bir basitleştirme, gerçekliğin belli özelliklerinin göz ardı edilmesini gerektirir. Bu durumda aynı olgu için değişik temsil biçimlerinin seçilmesi olanaklıdır ve seçilen temsile bağlı olarak farklı kuramlar ve farklı paradigmatlar geliştirilmektedir. Geliştirilen temsil biçimleri ilgilenilen ölçüğe, ulaşılmak istenilen presizyona, doğrudan gözlenemiyenin hesaba katılma derecesine, toplumdaki değişik kesimlerin kayıp ve kazançları karşısındaki duyarlılığa vb.lerine göre şekillenecektir.

Üzerinde durmamız gereken ikinci konu sosyal bilimlerdeki yönelişimizin bir açılıcı kuram mı yoksa bir eylem kuramını olacağıdır. Beşeri coğrafya günümüzde sadece açıklayıcı kuramlarla yetinemez. Salt açıklayıcı bir kuramda birey şeyleştirilerek devre dışı bırakılabilir. Ama sosyal bilimlerde bu evreyi aşmıştır. Birey toplum tarafından belirlenmiş bir aktör değildir. Varolan sosyal yapıyı da hesaba katarak kendi isteklerini yerine getirmeye çalışır. Onun eylemlerinin sonuçları birikerek toplumsal yapıyı değiştirir. Böyle olunca bireyin ve toplumsal aktörlerin eylemlerini açıklamak gerekli hale getirir. Bu da bizi temsil sorununun ilgilendiği nesnelle ilişkiden öznellik alanına getirir. Sosyal bilimlerde bilgi temsile dayandırılmayarak öznellikler arası uzlaşmalara dayandırılmak durumunda kalır.

Sosyal Bilimler ya da Coğrafya alanının çok paradigmatlılığın gerisindeki nedenleri kavradığımızda bunun geçici bir durum olmadığını, kalıcı olduğunu bunu alanın doğasında bulunduğunu fark ederiz. O zaman coğrafyacının çok paradigmatlı bir alanı, kendi alanının üstünlüğü haline nasıl getirilebileceğini sorabiliriz. Çok paradigmatlı bir coğrafya alanında bir problemi ele alan bir coğrafyacı belli bir paradigmatla hapsolmediği için, araştırması sonrasında ne tür bir uygulamaya girişeceğini de göz önünde tutarak araştırmasını tasarlayabilir. Böyle bir araştırma tasarımı kapasitesine ulaşmış bir coğrafyacı belli bir paradigmat içinde hapsolmüş bir coğrafyacıya göre araştırmasının işe yaraması/anlamalı bulunması bakımından önemli bir üstünlüğe sahip olacaktır.

Coğrafyanın Türkiye’de ve dünyada karşılaştığı önemli sorunlardan biri, sosyal bilim çalışmalarında zaman boyutunun önem kazanması ve mekan boyutunun adeta ikinci konuma itilmiş olmasıydı. Oysa zaman ve mekan epistemolojik bakımdan simetrik bir

konuma sahiptirler. Bu nedenle bilimsel çalışmalarda zaman ve mekan boyutlarına eşdeğer önem verilmesi beklenebilir. Bu yöndeki bir gelişme coğrafyanın da önemini artıracaktır. Lefebvre'nin mekanın üretildiği anlayışını geliştirmiş olması önemli bir atılım yaratmıştır. Bizim sosyo-mekansal süreçlerin bütünlüğü kavramamızı sağlamıştır. Biz artık mekana sosyo ekonomik süreçlerin yansıdığı bir ortam olarak bakmıyoruz. Her sosyal olanın mekansal, her mekansal olanın aynı zamanda da sosyal olduğu anlayışına ulaşmış bulunuyoruz. Toplumsal olguların sosyo-mekansal olduğunun bilincine varan bir coğrafyacının geliştireceği çözümler, coğrafyacıların sosyal bilimlerle arasındaki önemini saygınlığını artıracaktır. Anglosakson coğrafyacılar böyle bir konumda olmanın doygunluğunu yaşıyorlar.

Referanslar

- Foucault, M. (1977) *The Archaeology of Knowledge*, Tavistock Publications, London.
- Kuhn, T. S. (1962) *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago.
- Lakatos, İ. (1981) "History of Science and its Rational Reconstructions", İçinde Hacking, I. (Ed.) *Scientific Revolutions*, Oxford University Press, Oxford, 107-128.